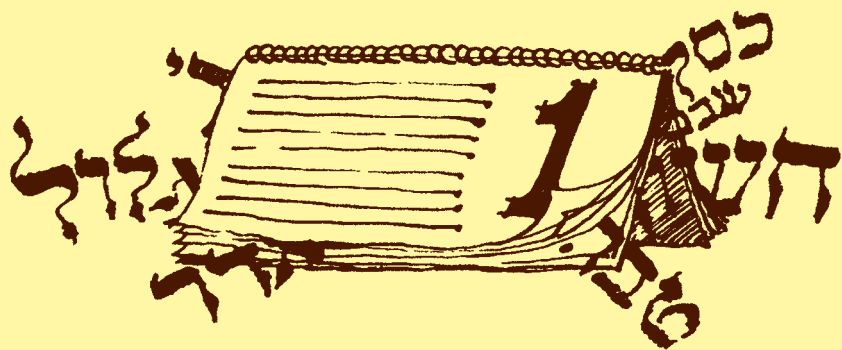

Jan Divecký

Židovské svátky

*Kalendářem
od Pesachu
do Purimu*

Text © Jan Divecký, 2005
Illustrations © Hana Pavlátová, 2005
© Nakladatelství P3K, 2005

ISBN 80-903584-3-8, 80-903587-3-X (tištěná kniha)
ISBN 978-80-87186-12-1 (ekniha pdf)

Obsah

Předmluva	7
Kalendář	9
Měsíce židovského kalendáře	12
Roš chodeš	14
Pesach	16
Omer	23
Šavuot	26
Postní dny	29
Roš hašana	33
Jom kipur	40
Sukot	45
Šmini aceret	50
Chanuka	52
Tu bišvat	56
Purim	60
Slovník pojmů	64
Užitá literatura	76

Předmluva

Byť se to někomu může zdát nelogické, často a rád zahajují povídání o židovských svátcích imaginární archeologií. Vždyť jako hledači historie opatrně odkrývají jednotlivé vrstvy a skládají si z nich mozaiku věků, tak i my se můžeme se zaujetím propracovávat k základům celé stavby souhrnně označované jako židovské svátky.

Každá historická etapa obohatila židovský kalendář o nějaké významné datum. Kdybychom dnes měli možnost nahlédnout do izraelských měst doby krále Davida a sledovat oslavy svátků, asi bychom se divili. A kdyby nás viděl Davidův syn Šalomoun, jistě by se divil také.

Vše připomíná známý talmudický příběh. Moše (Mojžíš) je těsně před smrtí a Bůh mu diktuje text svaté Tóry. Občas přikáže okrášlit vybrané písmenko zvláštní korunkou. Moše se ho ptá: „Pane Bože, není text Tóry už tak dost složitý? K čemu ty různé korunky?“ A Bůh mu odpovídá: „Jednou se najde rabín, který si s korunkami poradí.“ Zvědavý Moše by takového mudrce rád viděl, a tak ho Bůh v mžiku přenese do učebny rabi Akivy. Rabi Akiva právě vysvětluje svým žákům tajemství korunek písmen Tóry. Moše tiše sedí a ničemu nerozumí. Po chvíli se osmělí a zeptá se: „Rabi, odkud znáš tato tajemství?“ A rabi Akiva mu s klidem odpoví: „To vše je naše dávná tradice předávaná z generace na generaci, pramenící u samotného Mošeho, našeho učitele...“

Úsměvná historika má v Talmudu smutný konec, ale ten si nechme pro jinou příležitost a zatím se vraťme k tématu židovských svátků. Sledujme jako archeologové jednotlivé historické vrstvy. V samotném základu objevíme příkazy Tóry. V nich jsou pevně zakotveny naše nejvýznamnější svátky. Ke každému nám Tóra sděluje určitý detail. O vrstvu výš nacházíme zvyky z doby prorocké, z doby, kdy ještě stál Šalomounův Chrám a po Izraeli chodil kupříkladu prorok Elijahu (Eliáš). V době druhého Chrámu se zrodily první „historické“ svátky – Chanuka a Purim. A v ještě

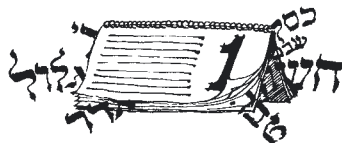
vyšší vrstvě nacházíme stopy talmudických disputací. V raném středověku se formuje sváteční liturgie, později dochází k výraznějším rozdílům mezi zvyky „španělského“ (sfaradského) a „německého“ (aškenázského) židovstva. V 17. století zesiluje vliv mystické kabaly. V 18. století se rodí východoevropský chasidismus. 20. století je ve znamení historické tragédie, kdy evropskému židovstvu zasazuje tvrdou ránu holocaust, ale i zázračné renesance, když v roce 1948 vzniká moderní Stát Izrael.

Židovské svátky se mění v dějinném běhu. Posouvá se jejich význam. Krásně to lze dokumentovat na příkladu zimního svátku světél – Chanuce. Chanuka byla původně oslavou vítězství Makabejců nad Řeky, připomínkou znovuzasvěcení jeruzalémského Chrámu jedinému Bohu. V dobách těžkého římského útlaku, v dobách, kdy makabejský trůn kolaboroval s oficiální mocí, zdůrazňovali rabíni chanukový zázrak, při kterém olej z jednoho malého džbánku vydržel hořet po osm dní. Pražský rabi Löw (Maharal) viděl v osmi dnech svátku světél symboliku vyvolenosti židovského národa, která neztrácí na významu ani v těžkém exilu. Chasidští mistři vnímali sílu malého plamínku, který proráží hlubokou tmou zimní noci. Po vzniku Státu Izrael se důraz zaměřil na hrdinství malé skupiny židovských bojovníků stojících odhodlaně proti nesmírné přesile nepřátelských armád. A v dnešních Spojených státech jsou Chanuka a chanukové dárky židovskou odpovědí v čase křesťanských Vánoc.

Užil-li jsem v této předmluvě termínu archeologie, berte to, prosím, pouze jako nadnesený příměr. Nemám ani v nejmenším úmyslu přistupovat k židovským svátkům jako k odtazitému historickému tématu. Naopak! Vždyť právě svátky, jejich tradice a zvyky jsou často tím zázračným elixírem, který do jindy opuštěných synagog vrací život, jsou pojátkem, které dnešní generaci pevně poutá ke kořenům sahajícím hloubkou židovské historie až k biblickým praotcům.

Jan Divecký

Pokud to bylo možné, volili jsme hebrejské varianty jmen postav a knih. Pro čtenáře zvyklé na české názvosloví uvádíme při prvním užití hebrejského výrazu v závorce český ekvivalent, například Moše (Mojžíš). Součástí knihy je i abecedně řazený slovník vybraných pojmů.

Zůstaneme-li u v předmluvě uvedené představy „archeologie“, narazíme při pátrání po kořenech židovského kalendáře na základní text judaismu – Tóru. Z ní vyplývá, že židovský kalendář má respektovat přirozenou délku měsíců, přitom ale udržovat jednotlivé měsíce roku v daných ročních obdobích tak, aby Pesach byl vždy jarním a Sukot podzimním svátkem. Než si celou záležitost objasníme, odbočme krátce k obecnější představě o kalendáři.

Kalendářem obvykle rozumíme souhrn pravidel pro počítání dnů, týdnů a měsíců v roce. Ve většině případů vznikl na základě pozorování pravidelně se opakujících přírodních jevů, především pohybů nebeských těles. Výjimku představuje týden, který se odvozuje od biblického příběhu o stvoření světa. Z pohybů nebeských těles se jedná o rotaci Země, oběh Měsíce kolem Země a oběh Země kolem Slunce. Protože ani měsíc ani rok nejsou celými násobky dne, byla zde snaha nějakým způsobem tato různě dlouhá období sladit. Tak vznikaly kalendáře lunární, solární a lunisolární. Lunární se řídí fázemi Měsíce a nerespektuje délku roku podle oběhu Země kolem Slunce. Opačným principem se řídí solární kalendář. Lunisolární kalendář je založen na kombinaci obou uvedených kalendářů.

Samotný název – „kalendář“ – je odvozen z latinského slova „calendae“, které označovalo první den v měsíci římského kalendáře, resp. ze soupisu dlužníků (calendarium), který získal svůj název podle římského pravidla splácet dluhy (úroky) vždy první den v měsíci.

S otázkou kalendáře také souvisí stanovení data, ke kterému se vztahuje počítání roků – letopočet. Většina civilizací si zvolila počátek svého kalendáře na podkladě události, kterým přikládala rozhodující význam. Staří Římané přiřadili rok „jedna“ legendárnímu založení svého města. Křesťané za počátek nové éry považují narození zakladatele svého učení a my toto jejich počítání pro jeho rozšířenost nazýváme občanským letopočtem (o. l.). Islám-

ská společnost si za počátek kalendáře stanovila odchod proroka Mohameda z Mekky do Medíny (r. 622 o. l.). Např. i Francouzi zahájili v průběhu své Velké revoluce na konci 18. století o. l. nové počítání, po porážce revoluce se však vrátili zpět k občanskému kalendáři.

Judaismus, odvolávající se na stvoření světa a vztah člověka ke Stvořiteli, chápe za počátek světa okamžik, kdy Bůh učinil z Adama prvního člověka. To se podle tradice odehrálo na Roš hašana (Nový rok) před bezmála pěti tisíci a osmi sty lety (na podzim roku 2005 o. l. začal židovský rok 5766). Proto, když počítáme „židovským“ způsobem, dodáváme vždy: MIBRIAT HAOLAM (od stvoření světa).

Nejen letopočet se v židovském kalendáři liší, jiná je i povaha kalendáře. Některé jeho zvláštnosti se pokusíme vysvětlit. Rok většiny kalendářů se skládá z dnů, týdnů a měsíců. V tom se ani židovský rok neliší. Jak se ale učíme z příběhu o stvoření světa, večer podle židovské tradice předchází ráno, protože je v Tóře psáno: „...a byl večer a bylo jitro, den první.“ Proto v našem kalendáři den začíná tmou, proto šabat začíná již v pátek se západem Slunce. Stejně tak i ostatní židovské dny a svátky začínají večerem. A s nástupem další noci, při východu hvězd, končí.

Sobota, šabat, byla posledním ze sedmi dní stvoření světa. Na památku této skutečnosti začínáme každý týden (vždy po sobotě) nedělí, které hebrejsky říkáme: JOM RIŠON (den první).

Také délka měsíce se v našem kalendáři liší. Křesťané převzali kalendář (juliánský) od Římanů, kteří se zase nechali inspirovat Egypťany. Jedná se o solární kalendář (princip zůstal stejný i u gregoriánského kalendáře, který byl v 16. století o. l. přijat katolickou církví a dnes je nejrozšířenějším typem kalendáře). Řídí se tedy oběhem Země kolem Slunce, který trvá 365 dní (přesněji 365,24). Občanský rok je tedy dlouhý 365 dní (a čtvrt, proto přestupný rok) a dělí se na 12 měsíců. Tím ovšem není plně respektován pohyb Měsíce kolem Země (měsíce jsou u gregoriánského kalendáře delší, než by odpovídalo lunárním fázím). Naopak muslimové podřídili svůj kalendář zcela Měsíci a jeho oběhu kolem planety Země a každým „novem“ jim začíná nový kalendářní úsek – měsíc. Měsíční (lunární) fáze se opakují každých 29,5 (a kousek) dne. Vynásobíme-li toto číslo 12 měsíci, vytvoříme si rok, který bude mít pouze 355 dní. To je délka muslimského roku. Proto ani jeden z těchto kalendářů není přesný. Muslimům putují měsíce ročními

Roš chodeš

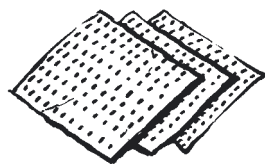

roš znamená hebrejsky hlava. Roš chodeš (doslova hlava měsíce; Nový měsíc) zahajuje každý židovský měsíc. Historické okolnosti vztahující se k Roš chodeš jsou poměrně komplikované, proto si nemůžeme odpustit kratší odbočku.

První den měsíce nisan, čtrnáct dní před východem z Egypta, přikázal Bůh Mošemu, aby vyhlásil novoluní. Od této chvíle se datuje tradice Nových měsíců, která nepřerušena trvá do dnešních dnů. Dnes však již nemá Roš chodeš takový význam jako v historii.

V dobách existence jeruzalémského Chrámu vyhlášoval Roš chodeš nejvyšší rabínský soudní dvůr – Sanhedrin. Po uplynutí 29 dní od posledního novoluní, třicátý den měsíce, čekali rabíni v jeruzalémském Chrámu příchod svědků. Každý muž, který na obloze uviděl první srpek nového Měsíce, spěchal do Chrámu podat svědectví. Pokud přišli alespoň dva důvěryhodní svědci včas, mohl soudní dvůr vyhlásit 30. den dnem Nového měsíce, v Chrámu přinesli *KOHANIM* (kněží) předepsané oběti a začalo nové počítání. Mohlo se ovšem stát, že například pro špatné povětrnostní podmínky nespatril třicátý den nikdo nový srpek Měsíce. Proto musel Sanhedrin počkat a automaticky pak vyhlásit Roš chodeš až den následující. V průběhu generací se ustavil v Jeruzalémě zvyk slavit Roš chodeš již třicátý den měsíce s nadějí, že svědkové dorazí ještě před západem Slunce. Pokud však nikdo včas do Chrámu nedorazil, slavil se i den třicátý první.

Jak se měli Židé mimo Jeruzalém dozvědět, byl-li vyhlášen Roš chodeš třicátý nebo třicátý první den? Sanhedrin vysílal jízdní posly po Izraeli a se vzdálenou Babyloníí, kde žila významná židovská komunita, existovalo spojení pomocí systému ohňových signálů zapalovaných na vybraných výšinách. V době druhého Chrámu se však objevili nepřátelé, kteří na kopcích úmyslně zapalovali ohně a šířili falešné zprávy. V Babylonii si nevěděli rady. Kdy slavit svátky? Tóra píše jasně, že Pesach má být patnáctý den

Čtyři jména svátku Pesach odrážejí jeho čtyři různé aspekty, které spoluvytvářejí mozaiku prvního ze tří biblických poutních svátků roku:

1. CHAG HAPESACH – svátek překročení, souvisí s poslední z deseti egyptských ran,
2. CHAG HAMACOT – svátek macesů (nekynutého chleba), symbolika východu z Egypta,
3. CHAG HACHERUT – svátek svobody, osvobození z egyptského otroctví,
4. CHAG HAAVIV – svátek jara, hospodářský charakter svátku.

Pesach představuje výrazně národní svátek (např. ve srovnání s universalismem svátku Sukot – viz dále). Východ z Egypta a darování Tóry představují dva rozhodující momenty, které dodnes formují naše chápání „židovství“ – jeho „nacionální“ (Pesach, východ z Egypta) a náboženský rozměr (Šavuot, darování Tóry).

Maca (nekynutý chléb) se stala symbolem svátku Pesach. Sedm (mimo Izrael osm) dní jíme pouze nekynuté potraviny. Jak vlastně definujeme chámeč (kynutá jídla)? Kynutí je chemický proces štěpení potraviny a tvorby CO₂. Enzymy, které se na štěpení látek podílejí, jsou velice citlivé na charakter prostředí, ve kterém působí. Vyžadují určitou teplotu, čas a pH (kyselost). Vyšší teploty vedou k destrukci struktury enzymů a jejich trvalému poškození. Pouze pět obilovin obsahuje ty enzymy, jejichž činnost (a tím i proces kynutí) nám Tóra na Pesach zakázala: pšenice, ječmen, žito, oves a špalda. Pouze z nich může vykynout chámeč. A přitom jen z nich můžeme péct macesy.

K řádnému kynutí je zapotřebí vhodné prostředí. Ovocné šťávy, mléko ani vejce nejsou prostředím, ve kterém by mohlo k zakázanému kynutí dojít. Sfaradští Židé takto připravené moučné pokrmy na Pesach jedí. Aškenázská tradice je však v otázkách pesachových zvyklostí velice přísná. Nejenže nám zakazuje vše moučné s výjim-

kou ve vodě zadělávaných macesů, ale zakazuje nám i další potraviny – například rýži nebo luštěniny. Trvá-li hnětení těsta méně než 18 minut, nemůže vykynout skutečný chámec. Pečeme-li tedy macesy, musí vše – od smíchání s vodou po vsazení do pece – proběhnout do tohoto časového limitu. Vysoká teplota v žáru pece naruší strukturu enzymů a další kynutí již není možné.

Macesy, nekynutý chléb, připomínají východ z Egypta, ke kterému došlo v takovém spěchu, že ani nebyl čas nechat těsto vykynout. Urychlený odchod z Egypta odráží hlubokou víru vycházejících. Víru ve šťastný konec jejich putování pouští, do které vstoupili vedeni Božím poslem, Mošem. Maces ovšem také symbolizuje prostotu a pokoru, opak „přetvářky“ a „nafoukanosti“ kynutého těsta, které symbolizuje náš JECER HARA (špatný sklon člověka). Slova MACA (מַצָּה) a CHAMEC (חָמֵץ) se skládají ze tří písmen. Mem (מ) a cadik (צ) nalezneme v obou slovech. Čím se tedy ta slova od sebe liší? Tím nejmenším možným rozdílem – kousíčkem nožičky, jejímž dopsáním se mění písmeno hej (ה) v chet (ח). Tak malý rozdíl může být mezi pravdou a lží, opravdovostí a falší.

Na Pesach nejenže nesmíme chámec jíst, nesmíme ho ani vlastnit! Proto se snažíme staré zásoby kynutých věcí před Pesachem dojít. Zbytek musíme prodat nebo zničit. 13. nisanu večer (tedy vlastně již 14.) hledáme ve svých již uklizených domech chámec (tzv. BDIKAT CHAMEC). Se svíčkou v ruce pátráme ve všech spárách a zákoutích bytu tak, jako si máme propátrat zákoutí svých niter a zbavit je případné nadutosti. Nalezený chámec pečlivě uložíme a ráno spálíme. S východem hvězd v předvečer svátku Pesach hledáme ve svých domovech chámec, 14. nisanu přes den se prvorození postí (tzv. púst prvorozených) na památku jejich záchranu při desáté egyptské ráně. Patnáctého začíná vlastní svátek. První dva dny (v Izraeli první den) pořádné sederové večere. Poslední dva dny jsou spojeny s rozdělením Rákosového moře a jeho přechodem. Čtyři dny mezi velkými svátky nazýváme Chol hamoad (všední dny svátku).

Pesachové dny

První dva dny (v Izraeli první den) svátku Pesach pořádné slavnostní večere. Tyto večere označujeme jako sederové večere, protože slovo seder znamená hebrejsky „řád“ a tato večere má svůj po staletí ustálený průběh. Scénář večera je v tradiční formě zapsán

**Kalendář • Měsíce židovského kalendáře • Roš chodeš
• Pesach • Omer • Šavuot • Postní dny • Roš hašana •
Jom kipur • Sukot • Šmini aceret • Chanuka • Tu bišvat
• Purim**

V publikaci naleznete přehled všech významných židovských svátků, objasnění jejich kořenů, ukotvení v příbězích Tóry, případně historické okolnosti jejich vzniku. Je zde také popsáno praktické „prožívání“ svátků – povinnosti, zvyky, tradice, zajímavosti. Nechybí vysvětlení principu židovského kalendáře a jeho srovnání s kalendářem křesťanským a muslimským. Texty jsou doplněny encyklopedickým slovníkem pojmů.